

JIŘÍ POLÁČEK

DVOJÍ POHLED NA VLADISLAVA VANČURU

Arne Novák a F. X. Šalda

Profily a vzájemné vztahy literárních kritiků lze zkoumat několika způsoby. Jedním z nich je i konfrontace jejich soudů o významném spisovateli a jeho tvorbě, neboť tyto projevy bezděky dokreslují portréty svých původců a zároveň manifestují jejich názorové shody a rozdíly, konstitutivní rysy kritické praxe i osobní sympatie či animozity. Pokusme se takto konfrontovat Arna Nováka a F. X. Šaldu, a to prizmatem jejich soudů o jednotlivých dílech Vladislava Vančury.

Arne Novák většinu svých vančurovských recenzí a glos otiskl v *Lidových novinách*, v nichž publikoval – jak dokládá i svědectví Bedřicha Golombka (Golombek 1944: 219–226) – nejenom posudky knižních novinek, ale také jubilejní články a nekrology, sloupky nebo entrefilety. Býval rovněž pravidelným účastníkem proslulé čtenářské ankety (Poláček 1999), čímž se výrazně lišil od F. X. Šaldy, který do ní nepřispěl ani jednou.

Vančurovu prvotinu *Amazonský proud* (1923) Novák glosoval až ve své recenzi *Pekaře Jana Marhoula* (Novák 1924: 7). Viděl v ní „pravou knihu mladosti, opojenou životem a výmluvnou v překypujícím blaženství z pozorování a pohybu, hodně rozmarnou a smělou v obrazivém výrazu, chvílemi koketující s módním exotismem, jindy však nasátou mateřídouškovou vůní domova, pomilovaného horoucně“. Novák akceptoval Vančurovo odmítnutí „příčinného výkladu dějů“ a popisnosti, jakož i jeho zaujetí pro „prosté tvrzení výpravné“. V této tvůrčí metodě spatřoval „správnou cestu pro mladého vypravěče“.

Z druhé Vančurovy povídkové knížky *Dlouhý, Široký, Bystrozraký* (1924) si všiml jen *Cesty do světa*, ale až v roce 1930, kdy tato próza vyšla v Synkově nakladatelství v konvolutu s pracemi Thomase Manna, Andrého Mauroise a Johna Galsworthyho (Novák 1930: 9). Označil ji za „prózu velmi dobrou“, vadil mu však „trapný příběh Františka Mestka“, jímž se patrně vybila autorova „neodolatelná potřeba brutální ošklivosti“; odsoudil rovněž „Vančurovo metaforické baroko“.

Zatímco první výhradu lze stěží přijmout (Mestkův příběh je výrazem autorova kritického postoje k soudobé sociální realitě), druhá má své opodstatnění: Vančurův styl byl na přelomu dvacátých a třicátých let metaforikou vskutku

značně přetížen, což je patrné zejména v románu *Poslední soud* (1929), který Vančura také z tohoto důvodu později přepracoval (Králík 1939).

Šalda se o obou zmíněných svazcích vyjádřil velmi krátce, a to zhruba s desetiletým odstupem (Šalda 1934–5: 170–172). Nacházel v nich především „rozkládání staré prózy“; konkrétně se zastavil pouze u povídky s fotbalovou tematikou *F. C. Ball*, kterou nazval „zábavnou básnickou posunčinou“.

Stručnost těchto soudů znemožňuje jejich relevantní komparaci. Větší prostor pro srovnání názorů obou kritiků poskytují až jejich pohledy na román *Pekař Jan Marhoul* (1924), jež byly dosti příznivé.

Novák ve své recenzi (Novák 1924) uvítal ztvárnění lidského osudu v románové podobě, vyzvedl Vančurovo nevěšdní básnické nadání i korespondenci jeho prvního románu s mnoha díly české a evropské literatury. O Janu Marhoulvi pak napsal: „Tato figura má tři rozměry, má svůj rytmus pohybu a jedinečnost grimasy, svou tichou krásu a smutnou hrůzu, bez nejmenšího programního přibarvení a časového apriorismu – to je pravý český člověk, napolo řemeslník, napolo proletář.“

Úhrnem Vančurův románový debut charakterizoval jako dílo „nazžené se vzácnou intenzitou a podané až sugestivně“, mající daleko k „romantice folkloristické i socialistické“. Ignoroval tedy jak jeho sociálně kritickou dimenzi, tak i jeho příslušnost k avantgardní literatuře.

Šalda *Pekaře Jana Marhoula* označil za „velikou knihu“ (Šalda 1925–26), leč měl výhrady k jeho titulnímu hrdinovi: viděl v něm „dobrého prostáčka“, „moderně natřeného Františka z Assisi“, postavu vytvořenou pod vlivem „literární módy“, to jest německého expresionismu a francouzského unanimumismu. Současně na tento román pohlížel z hlediska vývojových proměn Vančurovy formy, jež v předchozích prózách podle jeho mínění „pozbyla smyslu a účelu“, ale nyní se stala „znova nosnou pro nový, životně společenský obsah“.

V hodnocení Vančurova druhého románu *Pole orná a válečná* (1925) se oba kritikové zcela rozešli. Novák v úvodu své recenze (Novák 1925: 9) ocenil autorovy „názorové a slohové dary“, jeho románové příběhy však nazval „historiemi bezduchosti, které přímo hraničí s blbostí“. Také hrdinové *Polí orných a válečných* jsou podle něho tupci bez myšlenky a citu, „zakletí do kruhu živočišných pudů a smyslových požitků, a proto zcela mechanicky postrkovaní jakousi slepou fatalitou“.

„Není vůbec duše v této knize sarkastických hrůz a pitvorného výsměchu, kde se pod smělym obrazem od vážného obrysu cení pustý nihilismus a divoká expresionistická grimasa,“ soudil Arne Novák. V jejím závěru shledal „chiliastickou naději v příští lepšího poválečného světa“, celkově ji však přirovnal k „horečným snům národů“. Svůj odmítavý postoj poté ještě vystupňoval: „Nenacházím v této knize, jejíž slohové umění bylo utraceno ve službě špinavé a vražedné prázdnoty, pranic, co by stavělo, co by rodilo, co by slibovalo. Vše se tu hrouť, rozpadá, rozprašuje v atomy bezcílné, nesmyslné...“

Tento výklad je zjevně neadekvátní. Mylná jsou především tvrzení o Vančurově nihilismu a „slepé fatalitě“ určující osudy jeho postav, souhlasit nelze ani s interpretací obrazů syrové reality, které mají výrazné protiválečné zaměření.

Šalda naopak *Pole orná a válečná* označil za „nejmocnější román válečný“, jaký kdy četl (Šalda 1925–26: 117–120). Viděl v nich dílo „mohutné jako báseň“, „nový veliký epos“, „epický mýtus“. Podtrhl hlavně jejich protiválečné zahrocení, příleňavě zhodnotil jejich postavy i jazyk a styl, poukázal též na spojitost s dílem Paula Claudela. Svoji recenzi završil známými obdivnými slovy: „O tajemstvích slovesného tvaru ví V. Vančura více než my všichni dohromady, pánové. Proto: čepice dolů před ním. A hezky nízko!“

Následující *Rozmarné léto* (1926) je podle Arna Nováka manifestací skutečnosti, že Vančura „dává formě přerůstati nad životní obsah“ (Novák 1927: 9), přičemž obsahem této „rozverné letní epizody“ je pouze „pohlavní zmámení“ ústředních postav, spojené s „neodolatelými hovory a samomluvy všeho druhu“. Novák dále Vančurovi vytkl, že se při psaní své humoristické prózy inspiroval spíš četbou než „typickou skutečností domácí“ a že jeho „ironicky dobrodušný a rozmarně pošklebný“ humor nepramení z „původních zdrojů lidového vtipu“. Na základě těchto výtek konstatoval, že *Rozmarné léto* i se vší „bravurou své slohové burlesky visí takřka ve vzduchu“.

Jak vidno, Novákova interpretace tohoto díla je neúplná a málo příleňavá. Konfrontovat s výkladem F. X. Šaldy ji nelze, neboť autor *Bojů o zítřek Rozmarné léto* nerecenzoval (s časovým odstupem ho jen aforisticky pojmenoval jako „dada humoristické“; Šalda 1934–35). Posoudil až hry *Učitel a žák* (1927) (Šalda 1927–28) a *Nemocná dívka* (1928) (Šalda 1928–29), ale o těch zase nepsal Novák.

Předmětem komparace nemohou být ani výklady románu *Poslední soud* (1929). Šalda o něm žádnou recenzi neotiskl a Novák ho připomenul jenom krátce v posudcích dalších Vančurových děl; je však zřejmé, že jej hodnotil povýtce negativně: například v referátu o *Útěku do Budína* (Novák 1932: 9) psal o „tragických násilnostech stavebně roztržitého *Posledního soudu*“, který chápal jako projev ochabnutí autorova románového umění.

Příležitost k dalšímu srovnání dává až román *Hrdelní pře anebo Přísloví* (1930). Novák mu věnoval poměrně obsáhlou recenzi (Novák 1931: 9), v níž ho charakterizoval jako „zcela překvapující příklad kriminální tragikomičnosti, úplně přenesené do sféry dobrodušného rozmaru a hospodského veselí“. Správně usoudil, že v něm přflíš nejde o starý zločin, ale spíš o inscenaci soudního procesu v obraznosti hlavních hrdinů. Ve vyznění tohoto románu však chybně spatřoval projekci autorova cynismu, pesimismu a nihilismu, vědomí „marnosti a nesmyslnosti všeho úsilí lidského“ a „odmítavou pohrdou vším, co člověka povznáší nad talíř a sklenku“. Naproti tomu jeho poznámky k jazykové výstavbě *Hrdelní pře* byly vesměs výstižné.

Šalda přijal toto románové dílo kladně, s porozuměním (Šalda 1930–31). Interpretoval ho ve spojitosti s autorovým „bojem o děj“, s jeho dobově příznačným úsilím „poznat děj jako samu předmětnost poznání básnického“. Právem ho chápal jako mnohovýznamový, noeticky zaměřený román, jehož unanimiticky koncipované postavy zápasí s nepoznatelností pravdy. V jejich rezignaci na osvětlení smrti Evy Půlpytlové a následném příklonu k materialisticky orientovanému přítomnému životu však nesprávně viděl zabřednutí do „vulgární živočišnosti“, čímž se shodoval s uvedeným pohledem kritika *Lidových novin*.

Roku 1931 Vančura vydal – vedle knížky pro děti *Kubula a Kuba Kubikula* – baladický román *Markéta Lazarová*. Novák jej nazval překvapením „látkovým i slohovým“ (Novák 1931: 9), prací dosti vzdálenou tradiční historické epice scottovské ražby. S tím je možno souhlasit, méně přijatelné je tvrzení o ryze biologické determinaci jednání všech postav, k nimž autor přistupuje „jen a jen jako epik s primitivní láskou pro fabulaci“. Stěží lze také přijmout názor, že *Markéta Lazarová* nemá žádný hlubší smysl. Výstižněji Novák glosoval její formální stránku. Ocenil pojetí vypravěče, autorův „dar slova a metafory“ a celý román jakožto „původní pratvar výpravný“ pokládal za obrodu dobové prózy.

Šalda toto dílo nerecenzoval, avšak vyslovil se o něm velmi pochvalně: označil ho za knihu „až nedovoleně krásnou a omamnou“, při jejíž četbě člověk musí myslet na „balady velikých mistrů verše“ (Šalda 1932–33).

V roce 1932 Vančura rozšířil svoji románovou tvorbu o *Útěk do Budína*. Novák ho zhodnotil jako příběh „milostného vzplanutí a manželského rozčarování“ Jany Myslbekové a Tomáše Barányho (Novák 1932: 9), přičemž poukázal na „všední fabuli“ a „banální zápletku“. Obě uvedené postavy poprávu klasifikoval jako protikladné typy mravní, sociologické i etnické, neboť Vančura jejich prostřednictvím zkonfrontoval českou a slovenskou národní povahu. Novák tento aspekt zdůraznil též v přehledu literární produkce roku 1932 (Novák 1933: 9), kde *Útěk do Budína* charakterizoval jako „románovou zkratku duševního rozporu mezi Čechy a Slováky“.

Šalda své hodnocení řečeného románu předznamenal účastí v porotě soutěže nakladatelství Melantrich, v níž mu přisoudil – spolu s Otokarem Fischerem a Bedřichem Fučkem – první cenu. V jeho rozboru (Šalda 1932–33) se soustředil na postavy a jejich osudy, ale konfrontaci národních charakterů přitom pomínil; více ho zajímala jednotlivá prostředí, autorova práce s časem a aplikace prvků naturalismu či expresionismu.

Vančura v roce 1932 vydal rovněž povídkový soubor *Luk královny Dorotky*. Novák ho přijal velmi příznivě, ba až nadšeně (Novák 1932: 9). Autor v něm podle jeho slov občas staví na odív „svou epickou virtuozitu“, takže čtenář se neubrání dojmu, že „se potkal s absolutním vypravěčem starého dobrého typu“. Novák správně postihl nejenom rysy Vančurova vypravěčského umění, nýbrž i další podstatné elementy jeho knížky: „erotickou složku“ jakožto její leitmotiv, ironii a humor, stranění mládí a přirozenému, plnému životu. Obdobně se vyjádřil i ve zmíněném přehledu (Novák 1933: 9), v němž *Luk královny Dorotky* nazval „knihou skvělých, přísně věcných povídek“.

Šalda o tomto svazku nepsal, přestože mu byl dedikován (příčinou jeho mlčení byla možná právě tato skutečnost). Kromě dedikace Vančura vtiskl některé šaldovské znaky postavě doktora Jana Girgala z povídky *Chirurgie*, což zčásti naznačuje už příjmení tohoto lékaře, převzaté od vydavatele *Šaldova zápisníku*.

U následujícího románu *Konec starých časů* (1934) tomu bylo zas naopak. Novák jej nerecenzoval (v *Přehledných dějinách literatury české* ho charakterizuje jako „archaizující capriccio, obměňující šťastně látku prašilovskou“; Novák 1936–39/1995: 1456), Šalda ano. Pojmenoval ho souslovím „dada komické“ (Šalda 1934–35: 170–172), přičemž v něm spatřoval dílo znamenající velký pří-

nos „vývojové logice“ prózy. Jeho ústředního hrdinu Megalrogova interpretoval přiléhavě, ale v ostatních postavách chybně viděl jen „pružné panáky“, kteří odrážejí autorovu „divokou slovnou obraznost“, sami však mají druhotný význam.

Posledním Vančurovým dílem, o němž oba kritikové psali, byl román *Tři řeky* (1936). Novák v úvodu své recenze (Novák 1936: 11) polemizuje se soudobým hodnocením Vančurovy tvorby: mnozí kritikové se vyjadřují v superlativech o její jazykové stránce, ale přecházejí nedostatky, kvůli nimž „skutečně soudný a znalý čtenář“ Vančurovi „sotva přizná hodnost románového umělce nejvyššího řádu“. Novák kritizuje i kompozici jeho děl a kresbu postav, shledává absenci „jakéhokoliv ideového živlu“.

Prizmatem této neadekvátní charakteristiky potom pohlédl na *Tři řeky*, v nichž podle jeho mínění „husté vady zastírají zřídle pletivo slohových předností“. Příběh Jana Kostky považoval za „neobratně zosnovaný“, vadila mu malá spojitost osudů ostatních postav. Měl výhrady i k tématu, jež čtenáře „nechá zcela chladnými“, nejsou „nikterak postaveno do perspektivy nadindividuální“, a tak *Tři řeky* pokládal za „úplnou slovesnou prohru“.

Je nablédni, že tento výklad, mající příčiny ideové i estetické, není správný. Novák nadto došel k závěru, že Vančura „jest předurčen, aby se stal mistrem novely“, neboť „složitější úkoly kompoziční“ náležitě nezvládá. Podle svědectví Ludmily Vančurové (Vančurová 1974: 129) se Novákova recenze Vančury dotkla.

Dosti nepříznivě vyznělo i hodnocení F. X. Šaldy, který *Tři řeky* označil za „experiment ne zcela podařený“ (Šalda 1936–37: 24–29). Zaměřil se na jejich postavy, zvláště na Jana Kostku (psal o něm jako o „povaze dosti neurčité a smyté“), ale i na jeho otce, doktora Manna, Štěpána Černohusa či cikánku Filoménu. Ocenil autorův nápad ozvláštnit románovou strukturu pohádkovými prvky, jeho realizaci však považoval za nezdařilou.

Nastíněný nepřímý dialog o Vančurově tvorbě mezi Novákem a Šaldou dotváří jejich tvůrčí profily a obraz jejich meziválečné kritické aktivity (ze žánrového hlediska Novák většinou psal standardní recenze, kdežto Šalda dával přednost přehledovým kritickým statím). Hlubší názorovou konfrontaci bylo možno provést jen u románů *Pole orná a válečná*, *Hrdelní pře anebo Příslaví*, *Útěk do Budína* a *Tři řeky*, jimž oba kritikové adresovali relevantní soudy. O ostatních Vančurových dílech referoval vždy jenom jeden z nich, v těchto případech však lze konfrontovat různé pozdější marginálie.

Souhrn všech srovnání ukazuje, že příznivější a také přiléhavější soudy pocházejí od Šaldy, který byl Vančurovi bližší též názorově a lidsky. V hodnocení jeho děl se s Novákem několikrát shodl (především u *Pekaře Jana Marhoulá* a *Hrdelní pře*, částečně u *Tři řek*), ale i ostře rozešel (nejvíc u *Polí orných a válečných*). U obou kritiků jsou pozoruhodné rovněž jejich názorové, často emociónálně zabarvené výkyvy a široké hodnotové rozpětí jejich soudů.

LITERATURA

GOLOMBEK, Bedřich

1944 Dnes a zítřa (Brno: Lidová tiskárna)

KRÁLÍK, Oldřich

1939 Příspěvek ke studiu Vančurova stylu, *Slovo a slovesnost* 5, č. 1, s. 67–78

NOVÁK, Arne

1924 Mladý romanopisec, *Lidové noviny* 32, č. 488, 28. 9., s. 7

1925 Válečný román VI. Vančury, *Lidové noviny* 33, č. 545, 1. 11., s. 9

1927 Vančura, Vladislav, Rozmarné léto, *Lidové noviny* 35, č. 8, 6. 1., s. 9

1927–28 Vančurův dramatický debut, *Tvorba* 2, č. 7, s. 222–223

1930 Malé práce velkých mistrů, *Lidové noviny* 38, č. 635, 18. 12., s. 9

1931 Kriminální román, *Lidové noviny* 39, č. 18, 11. 1., s. 9

1931 Z nové české tvorby románové, *Lidové noviny* 39, č. 377, 30. 7., s. 9

1932 Vančurův román lásky a manželství, *Lidové noviny* 40, č. 188, 13. 4., s. 9

1932 Povídky Vladislava Vančury, *Lidové noviny* 40, č. 586, 20. 11., s. 9

1933 Cesty české literární tvorby v roce 1932, *Rozhledy po literatuře a umění* 2, č. 2–3, s. 9

1936 Nový román Vladislava Vančury, *Lidové noviny* 44, č. 397, 9. 8., s. 11

1936–39/1995 *Přehledné dějiny literatury české* (Brno: Atlantis)

POLÁČEK, Jiří

1999 Čtenář Arne Novák, *Universitas* 32, č. 4, s. 17–19

ŠALDA, František Xaver

1925–26 Krásná próza, *Tvorba* 1, č. 6–7, s. 117–120

1928–29 Poznámky, *Šaldův zápisník* 1, č. 5–6, s. 194

1930–31 Dnešní stav krásné prózy české, *Šaldův zápisník* 3, č. 5–6, s. 158–161

1932–33 Průřez částí dnešního románu českého, *Šaldův zápisník* 5, č. 1–2, s. 34–37

1934–35 Nejnovější krásná próza česká, *Šaldův zápisník* 7, č. 5–6, s. 170–172

1936–37 Dvanáct nových českých románů, *Šaldův zápisník* 9, č. 1, s. 24–29

VANČUROVÁ, Ludmila

1974 *Dvacet šest krásných let* (Praha: Čs. spisovatel)

TWO VIEWS ON VLADISLAV VANČURA Arne Novák and F. X. Šalda

The present paper examines the reception of Vladislav Vančura's work by two contemporaries, the leading figures of Czech literary criticism between the world wars. It compares critical opinions on Vladislav Vančura's works of F.X. Šalda, who appreciated the Avant-garde, with those of Arne Novák, who took a more conservative stand. The author pays special attention to the books which were reviewed by both the critics – *Pole orná a válečná*, 1925 (*Fields for Plough and Sword*), *Hrdelní pře anebo Přísloví*, 1930 (*A capital Trial, or Proverbs*), *Útěk do Budína*, 1932 (*Escape to Buda*), and *Tři řeky*, 1936 (*Three Rivers*). He also deals with the critical essays written by one of the above critics only – *Pekař Jan Marhoul*, 1924 (*The Baker, Jan Marhoul*), *Markéta Lazarová*, 1931, *Rozmarné léto*, 1926 (*Capricious Summer*), *Luk královny Dorošky*, 1932 (*Queen Dorothy's Bow*), *Konec starých časů*, 1934 (*The End of the Old Times*) – and with the marginal comments on other Vančura's works. The author analyzes the concurrences and differences of their opinions and comes to the conclusion that Šalda's views are more positive and cogent.